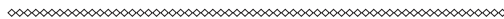

LIBRI GEDANENSES XXXV

SABINA DROŹDZIECKA

ARCHIWUM TERESY FERENC
I ZBIGNIEWA JANKOWSKIEGO
W ZBIORACH BIBLIOTEKI GDAŃSKIEJ

Abstrakt. Poeci Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski od 1987 roku stopniowo przekazują do zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej swoje pokaźne archiwum, na które składają się dokumenty osobiste, dyplomy i wyróżnienia, fotografie, rękopiśmienne wersje publikowanych utworów, notatki warsztatowe, korespondencja oraz wycinki prasowe, pochodzące z okresu od lat czterdziestych XX do początku XXI wieku. W zasobach Pracowni Rękopisów znajduje się obecnie około 600 rękopiśmiennych jednostek akcesyjnych; najnowsze materiały pochodzą z 2016 roku. Rozległa korespondencja obojga poetów może stać się materiałem źródłowym do historii literatury polskiej na Pomorzu w drugiej połowie XX stulecia. Wśród zbiorów listów zgromadzonych w Bibliotece jest to jeden z pokaźniejszych zespołów epistolarnych. Między korespondentami sopockich poetów przewijają się nazwiska, które na stałe weszły do kanonu literatury polskiej: Anna Kamieńska, Tadeusz Różewicz, Wisława Szymborska i ks. Jan Twardowski.

Słowa kluczowe: Teresa Ferenc (1934), Zbigniew Jankowski (1931), poeci polscy XX wieku, Biblioteka Gdańska, Pomorze – literatura

Poeci Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski (il. 1) od 1987 roku stopniowo przekazują do zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej swoje pokaźne archiwum, na które składają się takie materiały, jak: dokumenty osobiste, dyplomy i wyróżnienia, fotografie, rękopiśmienne wersje publikowanych utworów, notatki warsztatowe oraz korespondencja, pochodzące z okresu od lat czterdziestych XX do początku XXI wieku. W tej chwili w Bibliotece zgromadzono około 600 rękopiśmiennych jednostek akcesyjnych przekazanych materiałów¹.

Teresa Ferenc urodziła się w 1934 roku w Ruszowie koło Zamościa. Jako dziewięcioletka była świadkiem śmierci swoich rodziców – ofiar niemieckiej pacyfika-

¹ Kolejne transze archiwaliów przekazywano w 1987, 1990, 2002, 2009–2011, 2013, 2015 i 2016 roku; otrzymały one tymczasowe oznaczenia: Akc. nr 1601–1609, 2386–2403, 4389–4399, 5266–5271, 5273, 5280–5307, 5392–5447, 5452–5621, 6186–6217, 6285–6401, 6507–6611, 7234–7235, 7833, 7840 i 7842.

cji wsi Sochy w czerwcu 1943 roku – po wojnie dorastała w Domu Dziecka w Zamościu. W 1953 roku ukończyła Liceum Pedagogiczne, a w 1955 roku Studium Nauczycielskie w Katowicach. Autorka kilku tomów poetyckich, w większości z nich próbuje „rozprawić się” z dramatycznymi doświadczeniami z dzieciństwa. Debiutem poetki był tomik *Moje ryżowe poletko*, który ukazał się w 1964 roku².

Zbigniew Jankowski urodził się w 1931 roku w Bydgoszczy. Poeta, prozaik, absolwent studiów polonistycznych w Katowicach. Związany ze Śląskiem, w latach 1956–1965 mieszkał w Rybniku. Debiutował w 1956 roku, publikując wiersz *Na Żuławach* w periodyku literackim „Perspektywy”. W tym samym roku poślubił Teresę Ferenc. Pierwszy poetycki tomik *Dotyk popiołu* wydał w 1959 roku. Opublikował kilkadziesiąt książek poetyckich i prozatorskich. Był laureatem wielu nagród i wyróżnień, organizatorem grup poetyckich, stowarzyszeń³.

Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski w 1965 roku przenieśli się do Kołobrzegu, gdzie organizowali grupę poetycką „Reda”. Od 1975 roku związani są z Sopotem. Małżeństwo ma dwie córki, które także są „ludźmi pióra”: Anetę – poetkę, prozaiczkę i felietonistkę o pseudonimie Anna Janko – i Milenę, również poetkę i tłumaczkę z języka angielskiego; niewielka część materiałów ich autorstwa znajduje się także w zbiorach Biblioteki⁴.

Archiwum Teresy Ferenc i Zbigniewa Jankowskiego daje dość dokładny wgląd w życie i twórczość zmagających się z losem poetów. Znajdujemy w nich m.in. drobno zapisane zeszyty i pliki luźnych kart, na których odnotowywane są pomysły utworów poetyckich, kolejne wersje robocze, a wreszcie całe wiersze – rękopisy te świadczą o złożonym procesie powstawania dzieła literackiego. W archiwum są również inne dokumenty, w tym rozległa korespondencja, ujawniająca szerokie kontakty adresatów w świecie literackim w Polsce i innych krajach europejskich, stanowiąca wartościowy materiał źródłowy do historii literatury polskiej w drugiej połowie XX wieku. Wśród zbiorów listów zgromadzonych w licznych archiwach i spuściznach przechowywanych w Bibliotece jest to jeden z bardziej pokaznych zespołów epistolarnych.

Świadectwo życia i twórczości sopockich poetów dla bliższego omówienia zostanie podzielone zgodnie ze schematem porządkowania materiałów rękopiśmiennych. Zgromadzone w Bibliotece materiały składają się na trzy grupy główne, są to kolejno: materiały osobiste – na czele z dokumentami i fotografiami, twórczość literacka oraz wspomniana wyżej korespondencja, której w niniejszym artykule poświęcono najwięcej miejsca.

² *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biograficzny*, red. J. Czachowska, A. Szałagan, t. 2: C–F, Warszawa 1994, s. 288–289.

³ Tamże, t. 3: G–J, (1994), s. 368–370.

⁴ W zbiorach Biblioteki Gdańskiej znajdują się rękopisy wierszy i innych form lirycznych Anny Janko, autorki *Malej zagłady*, używającej także pseudonimu Aneta Majer, Akc. nr 2394–2399 oraz zastrzeżone na 20 lat fragmenty rodzinnej korespondencji z Mileną Wieczorek.

MATERIAŁY OSOBISTE

Spośród dokumentów Teresy Ferenc należy wymienić legitymację Związku Literatów Polskich z 1978 roku z podpisem ówczesnego Prezesa Jarosława Iwaszkiewicza i Kartę Członkowską ze Stowarzyszenia Autorów ZAiKS z 1984 roku. Do obydwójga poetów należały legitymacje Stowarzyszenia Pisarzy Polskich z 1989 roku. Poza poświadczeniami przynależności do związków i organizacji pisarzy i twórców literatury Biblioteka jest także w posiadaniu dwóch życiorysów własnych Ferenc, w których – co znamienne dla jej twórczości – przedstawianie swojej sylwetki poetka rozpoczyna od przywołania tragicznych doświadczeń z dzieciństwa.

Fotografie w archiwum sopockich poetów są szczególną częścią materiałów osobistych – ilustrują fakty, przywołują osoby, stanowią komentarz i uzupełnienie zbiorów piśmiennych. Dzięki niedawno przekazanim obiektom Biblioteka wzbogaciła się o szczególnie cenne oryginalne zdjęcie rodziny Teresy Ferenc, w tym Matki Józefy oraz Babki – ofiar tragicznej pacyfikacji w Sochach (to najstarszy obiekt w archiwum). Jest też kilka zdjęć z młodości obydwójga poetów, wśród nich współczesna kopia fotografii ślubnej. Wpatrzoną w siebie parę widać także na wspólnych zdjęciach wykonywanych później w trakcie trwania ich związku, aż po ostatnie, na których są już małżeństwem z kilkudziesięcioletnim stażem. Wśród przekazanych archiwaliów są także fotografie z obchodów jubileuszu 75-lecia urodzin Ferenc, zorganizowanego w 2009 roku w Urzędzie Miejskim w Sopocie; między zaproszonymi gośćmi znajdowały się osobistości ze świata kultury i polityki Wybrzeża.

Ponadto w skład materiałów osobistych wchodzi także nagrody, wyróżnienia, korespondencja gratulacyjna oraz medale w ilości dziesięciu sztuk, które zasiliły zbiory Pracowni Numizmatów i Ekslibrisów. Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski otrzymali wiele nagród, wyróżnień i medali za twórczość literacką oraz z okazji obchodzonych jubileuszków. Wśród nich znajdują się m.in.: Medal z okazji 70-lecia Miasta Gdyni (1996) i Medal z okazji 25 rocznicy podpisania Porozumień Sierpniowych dla Jankowskiego (2005) oraz Medal Księcia Mściwoja II dla Ferenc (1999). Wyrazem uznania dla tej ostatniej jest także Nagroda Wojewody Gdańskiego za wybitne osiągnięcia artystyczne w twórczości poetyckiej za rok 2009.

TWÓRCZOŚĆ LITERACKA

Na kolejną część archiwum Teresy Ferenc i Zbigniewa Jankowskiego składają się autografy zbiorów poetyckich i form prozatorskich. Do najstarszych należą rękopisy esejów Jankowskiego *Szkice do oceanu*, następnie autografy części wierszy, które znalazły się w *Psalterzu bałtyckim*. W archiwum znajdują się także utwory niepublikowane w wydanych drukiem tomikach poezji. W rękopisach widać trud poetyckiego rzemiosła, wiersze powstają niekiedy w kilku wersjach, aż do uzyska-

nia ostatecznej formy. To swoista dokumentacja procesu twórczego – jak bardzo angażująca na tym etapie autora, widać po liczbie prób i wersji utworu. Czytelnik w zbiorze wierszy otrzymuje gotowy zestaw poetyckich pomysłów, ale lektura kolejnych wersji dzieła na różnych etapach tworzenia jest równie interesująca, autograf zaś publikowanego utworu okazuje się być jedną z wielu jego koncepcji.

Autografy wierszy Teresy Ferenc i Zbigniewa Jankowskiego pisane są w zeszytach lub na luźnych kartach przeważnie obustronnie. Przekreślenia, liczne poprawki i kilkakrotnie zmieniane wersje obrazują, jak powstaje utwór poetycki, jak ciężką pracą jest nie tylko stworzenie wiersza, ale też nadanie mu ostatecznego szlif, postaci, jaką czytelnik otrzymuje w opublikowanym tomiku utworów⁵ (il. 2, 3, 4, 5). Dowodów twórczych zmagania, szczególnie z ostatniego okresu, Ferenc i Jankowski zdeponowali w Bibliotece kilkadziesiąt jednostek akcesyjnych, co świadczy o imponującym dorobku. Ostatnio przyjęte do Książnicy nowe owoce twórczości literackiej dowodzą stałej aktywności poetyckiej obojga.

Wśród wspomnianych rękopisów własnych utworów znajdują się także pochodzące z lat siedemdziesiątych XX wieku autografy i wersje robocze antologii *Morze u poetów...* redagowanej przez Jankowskiego i wydanej przez Wydawnictwo Morskie⁶. Po wielu latach redaktor podjął próby wznowienia antologii, które swojego finału w postaci publikacji doczekały w 2013 roku za sprawą współpracy z wydawnictwem „słowo/obraz terytoria”⁷.

Bibliografię wydanych dzieł Teresy Ferenc i Zbigniewa Jankowskiego, których rękopisy znajdują się obecnie w zbiorach Biblioteki Gdańskiej, podano w Aneksie 1.

KORESPONDENCJA

Na korespondencję w archiwum Teresy Ferenc i Zbigniewa Jankowskiego składają się w przeważającej części prywatne listy od rodziny i krewnych, znajomych i przyjaciół, ale jest także epistolografia urzędowa i wydawnicza. Ta ostatnia to głównie pisma z załączonymi umowami, listy i zaproszenia z redakcji różnych periodyków i wydawnictw dotyczące spotkań autorskich, sesji, biesiad i wieczorów poetyckich etc. Poeci współpracowali z wieloma wydawcami, także lokalnymi. Wartość artystyczną wierszy Ferenc docenili także redaktorzy podręczników, zwracający się z prośbą o zamieszczenie jej utworów, przez co młodszy czytelnicy mieli szansę zapoznania się z twórczością poetki.

Wśród korespondentów sopockich poetów przewijają się nazwiska, które na stałe weszły do kanonu literatury polskiej: Anna Kamińska, Tadeusz Różewicz,

⁵ Forma zapisu oryginałów utworów Ferenc odróżnia się jednak mniejszą liczbą skreśleń i poprawek niż w przypadku autografów Jankowskiego.

⁶ *Morze u poetów. Wiersze i wypowiedzi współczesnych poetów polskich. Antologia*, wybór, słowo wstępne, opracowanie, noty o autorach Z. Jankowski, Gdańsk 1977.

⁷ *Morza polskich poetów. Wiersze i wypowiedzi. Antologia*, wybór, wstęp, opracowanie Z. Jankowski, Gdańsk 2013.

Wisława Szymborska i ks. Jan Twardowski. Do tego dochodzi grupa listów od twórców mniej znanych, jak Jerzy Afanasjew i Lech Bądkowski oraz od pewnej liczby początkujących wówczas autorów. Korespondenci małżeństwa to także w dużej części krytycy literaccy i nauczyciele akademicki zajmujący się badaniami nad literaturą: ten pokaźny zbiór odzwierciedla pozycję trójmiejskich twórców w środowisku pisarskim. Szeroki krąg przyjaciół, rozsianych po wielu ośrodkach twórczych i akademickich w kraju, sopoccy poeci zawdzięczają po części licznym peregrynacjom związanym ze zmianami miejsca zamieszkania. Jest w archiwum także wiele listów prywatnych od członków bliższej i dalszej rodziny. Osobną grupę stanowią listy przesyłane między samymi małżonkami, pisane w trakcie czteromiesięcznego oceanicznego rejsu Jankowskiego odbytego w 1986 roku.

Warto podkreślić stopień zaufania, jakim obdarzali sopockich poetów ich prywatni korespondenci. Z uwagi na objętość materiału można w tym miejscu wymienić jedynie wybrane postacie, które są wyjątkowe z różnych powodów⁸.

Znaczny zbiór stanowi 195 listów Anny Kamińskiej pochodzących z lat 1965–1986⁹. Poetów łączyła zarówno zażyłość zawodowa, jak i osobista przyjaźń. Kamińska opracowała m.in. wstęp do jednego z tomików poetyckich Zbigniewa Jankowskiego, tj. *Psalterza bałtyckiego*...¹⁰ – zawodowa współpraca była spoiwem ich wieloletniej przyjaźni. Część listów Kamińska pisała z redakcji „Twórczości”, w której pracowała, większość ma jednak zupełnie prywatny charakter. W jednym z nich dostajemy wgląd w warsztat pisarski poetki, dzięki wyznaniu, iż poemat *Drugie szczęście Hioba* był efektem jednodniowej pracy: „zdarzył się jeden szalony dzień, napisałam cały cykl – poemat »Drugie szczęście Hioba«... pisałam jak uskrzydłona, jakbym tylko odczytywała z powietrza... może to jedyne ludzkie pisanie, bez tzw. mąk twórczych”¹¹ (il. 6). W innym liście Kamińska pieszczotliwie nazywa Teresę Ferenc „siostrzyczką”, co jednoznacznie wskazuje na ich zażyłość¹² (il. 7). Znajomość między poetami utrzymywała się długie lata, pierwsze listy Kamińskiej początkowo były pisane w oficjalnym tonie na śląski adres Ferenc i Jankowskiego, późniejsze przypadają na lata ich zamieszkiwania w Kołobrzegu, ostatnie kierowane były na adres sopocki.

W korespondencji często pojawiają się odwołania do twórczości poetów, odniesienia do ukazujących się tomików poetyckich bądź to Teresy Ferenc, bądź to Zbigniewa Jankowskiego. Opinie Kamińskiej są zazwyczaj przychylnie, pochlebne, choć nie stroni także od udzielania życzliwych rad poetyckich, kiedy radzi Fe-

⁸ Pełny wykaz korespondentów podano w Aneksie 2.

⁹ Listy A. Kamińskiej do T. Ferenc i Z. Jankowskiego z lat 1965–1986, Akc. nr 5273, i z lat 1972–1978, Akc. nr 5280.

¹⁰ Z. Jankowski, *Psalterz bałtycki. Wiersze wybrane i nowe*, słowo wstępne A. Kamińska, Wrocław 1974.

¹¹ List A. Kamińskiej do T. Ferenc i Z. Jankowskiego z 17 II 1973 r., Akc. nr 5280, k. 4.

¹² List A. Kamińskiej do T. Ferenc z 30 IV 1974 r., Akc. nr 5280, k. 16.

renc, by zrezygnowała w wierszach z interpunkcji¹³. W listach przeplatają się wątki związane z dniem codziennym, zwyczajnymi, codziennymi sprawami – prozą życia z licznymi odwołaniami do poezji, spraw literackich, ale także organizacji praktycznego aspektu życia literackiego, czyli poszukiwań natchnienia, sprostania twórczym zastojom, goniącym terminom, presji redaktorów i wydawców¹⁴. Jest w listach Kamińskiej także odczuwalna tęsknota za utraconym szczęściem rodzinnym i wynikającym z tego poczuciem samotności, które poetka starała się przezwyciężyć całkowicie oddając się pracy. Korespondencja może stać się przyczynkiem do badań nad wrażliwością poetycką tej ostatniej: „A jednak są rzeczy ważniejsze od poezji i literatury. Do nich też należy nasza przyjaźń”¹⁵. W ostatnim zachowanym liście z 23 kwietnia 1986 roku Kamińska wyjawia, iż nosiła się z zamiarem wrześnieowego przyjazdu do Sopotu. Nie zdążyła...

Kolejnym korespondentem Teresy Ferenc i Zbigniewa Jankowskiego był ks. Jan Twardowski¹⁶, którego listy również utrzymane są w tonie serdecznej przyjaźni. Znany ze swojej poetyckiej twórczości duchowny utrzymywał stały kontakt z Jankowskim przez trzydzieści lat do 2001 roku. W listach autora wiersza *Spieszmy się kochać ludzi* oprócz częstych zapewnień o sympatii pojawiają się także informacje o stanie zdrowia¹⁷ (il. 8), gotowości opracowywania wstępu bądź posłowia do publikowanych tomików wierszy¹⁸. Pierwsze listy pochodzące z 1971 roku są utrzymane w oficjalnym tonie, ks. Twardowski zwraca się do adresatów „Droga Pani, Drogi Panie”, ale już korespondencja z lat dziewięćdziesiątych XX wieku świadczy, że znajomość poetów przerodziła się w serdeczną przyjaźń, czego dowodzą zwroty: „kochani, b. kochani”.

Wyjątkową korespondentką sopockich poetów była także Wisława Szymborska. Dziesięć listów od Szymborskiej pochodzi z lat 1973–1997¹⁹. Przesyła krótkie wiadomości, pozdrowienia podtrzymujące znajomość, ale także serdeczne zaproszenia do Krakowa, gdzie „bardzo by była rada zobaczyć” oboje małżonków. W ostatnim liście z 1999 roku Szymborska dziękuje Jankowskiemu za przesłanie tomiku wierszy, ciesząc się z otrzymania „ładnej lektury na święta”²⁰. Szymborska

¹³ List A. Kamińskiej do T. Ferenc z 13 XII 1974 r., Akc. nr 5280, k. 17–18. Stopniowe odchodzenie od interpunkcji można zaobserwować w kolejnych tomikach Ferenc; być może jest to wynikiem splotu dwóch okoliczności – podążania za radą Kamińskiej i ewoluowania poetyckiego warsztatu.

¹⁴ W liście z 25 VI 1980 r. A. Kamińska pisze do T. Ferenc „list Twój szedł 8 dni – prawie piechotą”, Akc. nr 5273, k. 136.

¹⁵ List A. Kamińskiej do T. Ferenc i Z. Jankowskiego z 24 III 1986 r., Akc. nr 5273, k. 223.

¹⁶ Listy ks. J. Twardowskiego z lat 1971–1991, Akc. nr. 5442, z lat 1998–1999, Akc. nr 6203, z lat 1997–2001, Akc. nr 6350 i z lat 1979–1996, Akc. nr 7842.

¹⁷ List ks. J. Twardowskiego do Z. Jankowskiego z 8 XII 1997 r., Akc. nr 6350.

¹⁸ Por. Z. Jankowski, *Zanurzenie: modlitwy poetyckie*, słowo wstępne J. Twardowski, Warszawa 1980.

¹⁹ Listy W. Szymborskiej z lat 1973–1988, Akc. nr 5299, z lat 1975–1997, Akc. nr 6348 i z lat 1994–1997, Akc. nr 7840.

²⁰ List W. Szymborskiej z 22 XII 1999 r., Akc. nr 7840, k. 2.

miała zwyczaj samodzielnie ozdabiać karty pocztowe i listy metodą *scrapbooking*²¹. Tak też przyozdobione są karty przesłane w dowód pamięci sopockim poetom.

W archiwum Teresy Ferenc i Zbigniewa Jankowskiego znajdują się także trzy listy Lecha Bądkowskiego²² – postaci niezwykle zasłużonej dla Pomorza – literata i społecznika związanego z Gdańskiem, żywo zainteresowanego pomorskim środowiskiem literackim. Listy pochodzą z lat 1976–1979 i zawierają podziękowania za ofiarowane mu zbiory poetyckie oraz uwagi o pozytywnych wrażeniach estetycznych z lektury wierszy. Natomiast wymiana listów z pisarką Stanisławą Fleszarową-Muskat z 1971 roku przynosi dowód na to, na jakie trudności napotykała rodzina Jankowskich przy przenoszeniu się do Trójmiasta²³. Pomocna w realizacji tego projektu była Fleszarowa-Muskat jako przewodnicząca Gdańskiego Oddziału Związku Literatów Polskich. Jak się okazało, było to zadanie niełatwe, wymagające zręczności dyplomatycznych, gdyż ostateczne decyzje zapadały na szczeblu partyjnym, czego dowodzą zabiegi o poparcie w organach Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Listy te nakreślają okoliczności, w jakich oboje poeci związali się z Sopotem. Od momentu przenosin na Wybrzeże twórczość małżonków, zwłaszcza Jankowskiego jeszcze bardziej związała się z morzem i obracała się wokół spraw morskich.

W korespondencji sopockich poetów widać także wyraźne więzi łączące ich ze środowiskiem badaczy literatury z Uniwersytetu Gdańskiego, m.in. literaturoznawcami Ewą Nawrocką i Małgorzatą Czermińską. To przyjacielskie i serdeczne kontakty, dojrzewające przez lata, wypełnione wspólnym uprawianiem poezji jako twórcy, krytycy i czytelnicy. Mianownikiem tych kontaktów jest umiłowanie poezji i ogromna pasja, którą można wyczuć u zajmujących się tą dziedziną sztuki pisarskiej. Wspólnych kontaktów w środowisku literatów dowodzą przywoływane nazwiska twórców i wydawców. Nadawcy listów częstokroć przemycają krótkie recenzje tomików, które jak wynika z treści sprawiają pozytywne wrażenia na czytelnikach; szczególnie ciepło brzmią komplementy o umiejętności dostrzegania wokół cudów, czy o ludzkim pisaniu, metafizyczności, znajdowania środków wyrazu dla wspólnoty doświadczeń.

Ostatnie archiwalia przekazane Bibliotece Gdańskiej przez Teresę Ferenc i Zbigniewa Jankowskiego w 2016 roku, obejmują m.in. korespondencję z niemieckim poetą i tłumaczem Karlem Olmą, posługującym się pseudonimem Michael Zöllner, pochodzącą z lat 1981–1992. Znajomość między nimi zaistniała na polu translatorskim – poeci byli wzajemnymi tłumaczami swoich wierszy. W listach pisanych w języku niemieckim Olma zwraca się do adresatów słowami „bardzo kochani polscy przyjaciele” („vielliebe polnische Freunde”), oddającymi ducha znajomości i stopień zażyłości między trojgiem poetów. Nie raz daje temu wyraz utrzymana w serdecznym tonie dwujęzyczna korespondencja – w przeważającej

²¹ Technika dekoratorska; sztuka ozdabiania papieru dowcipnymi naklejkami.

²² Listy L. Bądkowskiego do T. Ferenc i Z. Jankowskiego z lat 1976–1979, Akc. nr 5394.

²³ Listy St. Fleszarowej-Muskat do T. Ferenc i Z. Jankowskiego z 1971 roku, Akc. nr 5409.

liczbie listy pisane są po niemiecku, jednak pewna część po polsku – piękną, poprawną polszczyzną, świadczącą o szacunku do języka²⁴.

Szczególnie wartym uwagi zbiorem materiałów epistolarnych są listy pisane przez Zbigniewa Jankowskiego do żony z pokładu statku M/S „Romer” podczas rejsu po Pacyfiku późną wiosną i latem 1986 roku²⁵. Listy utrzymane w tonie gorącej i wiernej miłości, pełne opisów stanów tęsknoty za żoną, dziećmi, rodziną, za domem. Jankowski nie tylko relacjonuje małżonce wrażenia, jakie dostarczyło zwiedzanie wielu zakątków świata czy poznawanie nowych osób, lecz także wspomina o prowadzeniu swoistego dziennika pokładowego oraz ujawnia swe plany dotyczące ewentualnego wydania tego pamiętnika. Przebija więc „literackość”, chęć uczynienia jak najszlachetniejszymi pod względem estetycznym codziennych zapisków pokładowych. Owocem podróży Jankowskiego przez ocean była publikacja prozatorska *Pacyfik, dnia...*²⁶, której rękopis także znajduje się w zbiorach Biblioteki²⁷. Znajdują się tam zapiski z codziennych spraw związanych z podróżą dalekomorską, opisy doznań estetycznych z odwiedzanych miejsc, wrażeń z kontaktów ze spotykanymi osobami, a wszystko to przeplatane wierszami autora. Częścią integralną publikacji są uzupełniające treść listy Teresy Ferenc do męża, pełne kobiecej tkliwości i utrzymane w ciepłym tonie tęsknoty²⁸. Podtrzymaniu wzajemnych, wciąż pełnych miłości i oddania relacji służyła właśnie częsta, codzienna niemalże korespondencja²⁹.

Zestawienie korespondencji Teresy Ferenc i Zbigniewa Jankowskiego znajdującej się obecnie w zbiorach Biblioteki Gdańskiej podano w Aneksie 2.

PODSUMOWANIE

W skład obszernego archiwum sopockich poetów Teresy Ferenc i Zbigniewa Jankowskiego przekazywanego PAN Bibliotece Gdańskiej od 1987 i gromadzonego w zbiorach Pracowni Rękopisów wchodzi różnorodny materiał: dokumenty osobiste, dyplomy i wyróżnienia, fotografie, rękopiśmienne wersje publikowanych utworów, notatki warsztatowe oraz korespondencja, m.in. z wybitnymi twórcami literatury polskiej; zebrane materiały pochodzą z okresu od lat czterdziestych XX do początku XXI wieku. Należące do zespołu medale i odznaczenia powiększyły zbiory Pracowni Numizmatów i Ekslibrisów.

Niewątpliwym walorem archiwum jest fakt, iż może być ono cennym źródłem do badań zarówno twórczości samych ofiarodawców, jak i dziejów literatury

²⁴ Listy K. Olmy (M. Zöllnera) od T. Ferenc i Z. Jankowskiego z lat 1981–1992, Akc. nr 7833.

²⁵ Listy Z. Jankowskiego z 1986 roku, Akc. nr 7235.

²⁶ Z. Jankowski, *Pacyfik, dnia...*, Gdańsk 1993.

²⁷ Akc. nr 2386, Akc. nr 6586.

²⁸ Listy T. Ferenc do Z. Jankowskiego z 1986 roku, Akc. nr 7234.

²⁹ Niemało miejsca T. Ferenc poświęca wrażeniom z lektur, zarówno pozytywnym, jak i negatywnym. Por. listy T. Ferenc do Z. Jankowskiego z 31 V 1986, Akc. nr 7234, k. 2 i z 4 VI 1986, Akc. nr 7234, k. 8 i 11.

w Polsce i na Pomorzu. Podczas opracowywania otrzymanych materiałów trudno oprzeć się wrażeniu, że losy sopockich poetów doskonale określa maksyma: *navigare necesse est* (żeglowanie jest koniecznością), którą można uzupełnić o dopowiedzenie, że i pisanie jest koniecznością. Pisanie o morzu, o życiu...

BIBLIOGRAFIA

- Morze u poetów. Wiersze i wypowiedzi współczesnych poetów polskich. Antologia*, wybór, słowo wstępne, opracowanie, noty o autorach Z. Jankowski, Gdańsk 1977.
- Morza polskich poetów. Wiersze i wypowiedzi. Antologia*, wybór, wstęp, opracowanie Z. Jankowski, Gdańsk 2013.
- Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biograficzny*, red. J. Czachowska, A. Szałagan, t. 2: C–F, t. 3: G–J, Warszawa 1994, 1998.

ANEKS 1

BIBLIOGRAFIA WYDANYCH DZIEŁ TERESY FERENC I ZBIGNIEWA JANKOWSKIEGO, KTÓRYCH RĘKOPISY ZNAJDUJĄ SIĘ W ZBIORACH PAN BIBLIOTEKI GDAŃSKIEJ

TERESA FERENC

- Godność natury*, Wydawnictwo Poznańskie, 1973
- Wypalona dolina*, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1979
- Najbliższa ojczyzna*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Gdańsk 1982
- Boże pole. Wiersze nowe 1988–1996*, Wydawnictwo „W drodze”, Poznań 1997

ZBIGNIEW JANKOWSKI

- Psalterz bałtycki. Wiersze wybrane i nowe*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1974
- Wiązanie tratwy*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1976
- Żywiol wszelki. Wiersze wybrane i nowe*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1978
- Kto żyje*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1980
- Szkice do oceanu*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1981
- Atlantyka, dnia...* Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1983
- Falochrony*, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1987
- Port macierzysty*, Wydawnictwo „Marabut”, Gdańsk 1985
- Pacyfik, dnia...* Wydawnictwo „Albatros”, Gdańsk 1993
- Ucieczka ze statku*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1995
- Powiedz Rabbi*, Wydawnictwo „W drodze”, Poznań 1999
- Wielkie tło. Wiersze nowe 1999–2001*, Towarzystwo Przyjaciół Sopotu, 2001
- Biała przędza*, Towarzystwo Przyjaciół Sopotu, 2014.

ANEKS 2

KORESPONDENCJA TERESY FERENC I ZBIGNIEWA JANKOWSKIEGO W ZBIORACH PAN BIBLIOTEKI GDAŃSKIEJ

Nadawca	Adresat	Daty	Sygnatury
Afanasjew Alina i Afanasjew Jerzy	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1983–1991	Akc. nr 5282, 5392
Babraj Marcin	Zbigniew Jankowski i Teresa Ferenc	1974–1993	Akc. nr 5283
Bądkowski Lech	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1976–1979	Akc. nr 5394
Brandsteatter Roman	Zbigniew Jankowski	1978	Akc. nr 5284
Buryła Waclaw	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1992–1993	Akc. nr 5397
Chadzinikolau Nikos	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1968–1991	Akc. nr 5285, 5398
Czermińska Małgorzata	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1979–1980	Akc. nr 5286, 5402
Fac Bolesław	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1979–1991	Akc. nr 5408
Ferenc Teresa	Jankowski Zbigniew	1986	Akc. nr 7234
Fleszarowa-Muskat Stanisława	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1971	Akc. nr 5409
Flukowska Maria i Flukowski Stefan	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1967–1976	Akc. nr 5410
Hartwig Julia	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1987–2011	Akc. nr 6188, 6304
Iwaszkiewicz Jarosław	Teresa Ferenc	1976	Akc. nr 5287
Jankowski Zbigniew	Teresa Ferenc	1986	Akc. nr 7235
Jastrun Mieczysław i Jastrun Mieczysława	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1969–1980	Akc. nr 5288
Jastrun Tomasz	Zbigniew Jankowski	1981–1986	Akc. nr 5289
Jurewicz Aleksander	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1976–1985	Akc. nr 5417
Kamieńska Anna	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1965–1986	Akc. nr 5273, 5280
Kozioł Urszula	Zbigniew Jankowski	1974	Akc. nr 5420
Krall Hanna	Teresa Ferenc	1978	Akc. nr 5421
Kubiak Tadeusz	Zbigniew Jankowski	1976	Akc. nr 5290
Kubiak Zygmunt	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1981–1991	Akc. nr 5422
Lipska Ewa	Zbigniew Jankowski	1973	Akc. nr 5510

Nadawca	Adresat	Daty	Sygnatury
Międzyrzecki Artur	Zbigniew Jankowski	1984–1985	Akc. nr 5291
Miłobęcka-Falkiewicz Krystyna i Falkiewicz Andrzej	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1998–2013	Akc. nr 6196, 6301, 6330
Milczewski-Bruno Ryszard	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1967–1968	Akc. nr 5292, 5426
Nawrocka Ewa	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1994–2010	Akc. nr 7398
Pasierb Janusz Stanisław	Zbigniew Jankowski	1984–1991	Akc. nr 5294
Sandauer Artur i Rosenstein Erna	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1979–1982	Akc. nr 5295
Różewicz Tadeusz	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1973	Akc. nr 6340
Szymańska Adriana	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1969–1993	Akc. nr 5300, 5440
Szyborska Wisława	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1971–1999	Akc. nr 5299, 6348, 7840
Świrszczyńska Anna	Zbigniew Jankowski	1981	Akc. nr 5298
Twardowski Jan	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1971–2001	Akc. nr 5442, 6203, 6350, 7842
Witalis Mieczysław	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1986–2015	Akc. nr 5445, 6351, 7844
Woroszyńska Janina i Woroszyński Wiktor	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1976–1991	Akc. nr 5303, 6352
Zarębianka Zofia	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1996–2001	Akc. nr 5446, 6353
Michael Zöllner	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1981–1992	Akc. nr 7833
Żakiewicz Zbigniew	Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski	1976–1977	Akc. nr 5447

TERESA FERENC AND ZBIGNIEW JANKOWSKI'S ARCHIVES IN THE COLLECTION OF THE GDANSK LIBRARY

Since 1987, the poets Teresa Ferenc and Zbigniew Jankowski have been gradually donating their substantial archives containing personal documents, diplomas and honourable mentions, photographs, hand-written versions of their published works, notes with ideas concerning changes to their works, correspondence, and press cuttings from the period between the 1940s until the beginning of the 21st century, to the collections of the Gdansk PAN Library. At the moment, the Manuscripts Workshop keeps about 600 manuscript accession units; the most recent materials date to 2016.

The extensive correspondence of both poets may become a source material for research into the history of Polish literature in Pomerania in the second half of the 20th century. It makes up one of the most sizeable epistolary materials in the letter collections kept by the Library. Among the correspondents of the Sopot poets there are names who have found a perpetual place in the canon of Polish literature, such as Anna Kamińska, Tadeusz Różewicz, Wisława Szymborska and Fr. Jan Twardowski.

Keywords: Teresa Ferenc (1934), Zbigniew Jankowski (1931), Polish poets of the 20th century, Gdansk Library, Pomerania – literature

DAS ARCHIV VON TERESA FERENC UND ZBIGNIEW JANKOWSKI IN DEN BESTÄNDEN DER DANZIGER BIBLIOTHEK

Die Dichter Teresa Ferenc und Zbigniew Jankowski übergeben der PAN Biblioteka Gdańska allmählich ab 1987 ihr ansehnliches Archiv. Dieses Archiv umfasst Privatdokumente, Diplome und Auszeichnungen, Fotografien, Manuskripte der publizierten Werke, Arbeitsnotizen, Korrespondenz und Zeitungsausschnitte aus der Zeit von 40er Jahren des 20. Jahrhunderts bis zum Anfang des 21. Jahrhunderts. In den Beständen der handschriftlichen Abteilung befinden sich zur Zeit ca. 550 handschriftliche Zugangseinheiten. Die neuesten Dokumente aus diesem Archiv stammen aus dem Jahr 2016.

Die umfangreiche Korrespondenz der beiden Dichter kann als ein Quellenmaterial zur Forschung der Literaturgeschichte in Pommern in der zweiten Mitte des 20. Jahrhunderts dienen. Unter den in der Danziger Bibliothek befindlichen Briefsammlungen gilt diese als eine der ansehnlichsten brieflichen Materialien. Die Briefschreiber an T. Ferenc und Z. Jankowski waren Persönlichkeiten, die für immer in den Literaturkanon kamen: Anna Kamińska, Wisława Szymborska und Jan Twardowski.

Schlüsselwörter: Teresa Ferenc, Zbigniew Jankowski, polnische Dichter des 20. Jahrhunderts, Danziger Bibliothek, die Literatur von Pommern

1. Teresa Ferenc i Zbigniew Jankowski w 1993 roku
(PAN Biblioteka Gdańska, fot. Maciej Kostun)

Akt wody

W porcelanie nieba (papercie) twardy (gorki)
 tu na brzegu okaleczony (topy)
 twarda (rozganie) się do góry
 poosty piach

Kora wody wzdłuż brzegu się sypie
 Lwidł (ok) ^{wody} po sierści
 po tuskach ^{po} stopach

[nie unieram]
 [chwier] chore powietrze (maga) w usku
^{Czyż} martwy wiew z pyszerka (nie) cieka (nie) pida
 kiepskim (nie) (nie) ^{nieobecny} (nie) pies
 jest ~~nie~~ ^{nie} ~~nie~~ ^{nie} problem
 krople miewy ^{nie} pier wiatr
 Tele ~~nie~~ ^{nie} wresień

[Tu się] Leptonimient w jego
 koro kradku (nie) (nie) (nie)
 akt morza ^{w kradku} ^{wody} ^{nie} ^{nie}
 podłość

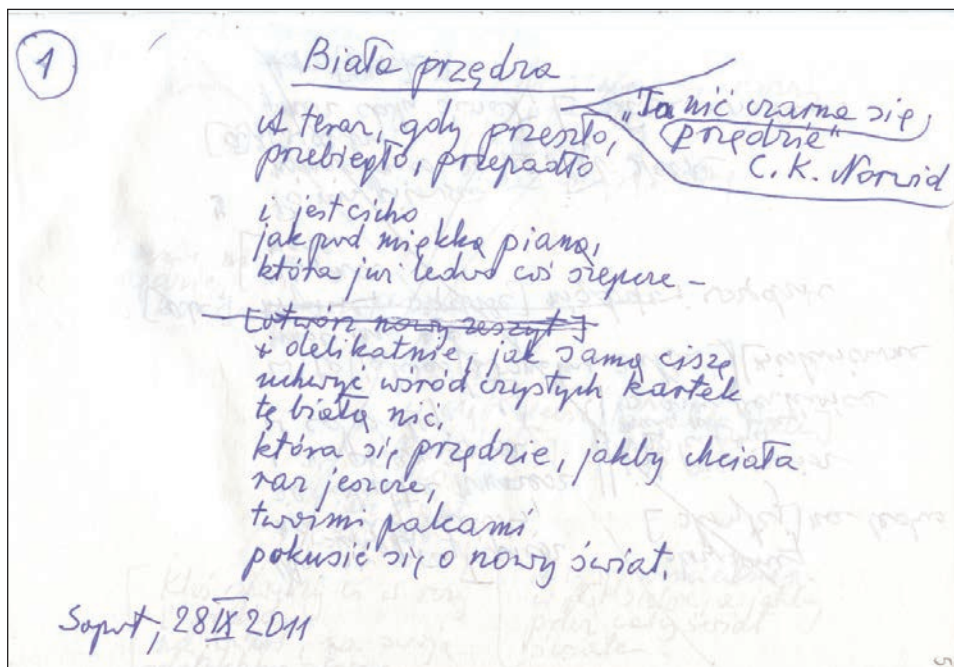
Kof skryłłoty
 od gorącego kamienia
 odrywając się od własnych top
 rozrzt (nie) ^{nie} ^{nie}
 z rozklich kropel wody

2. Rękopis wiersza T. Ferenc *Akt wody*
 T. Ferenc, *Nóż za ptakiem*, Warszawa: Czytelnik 1988
 (PAN Biblioteka Gdańska)

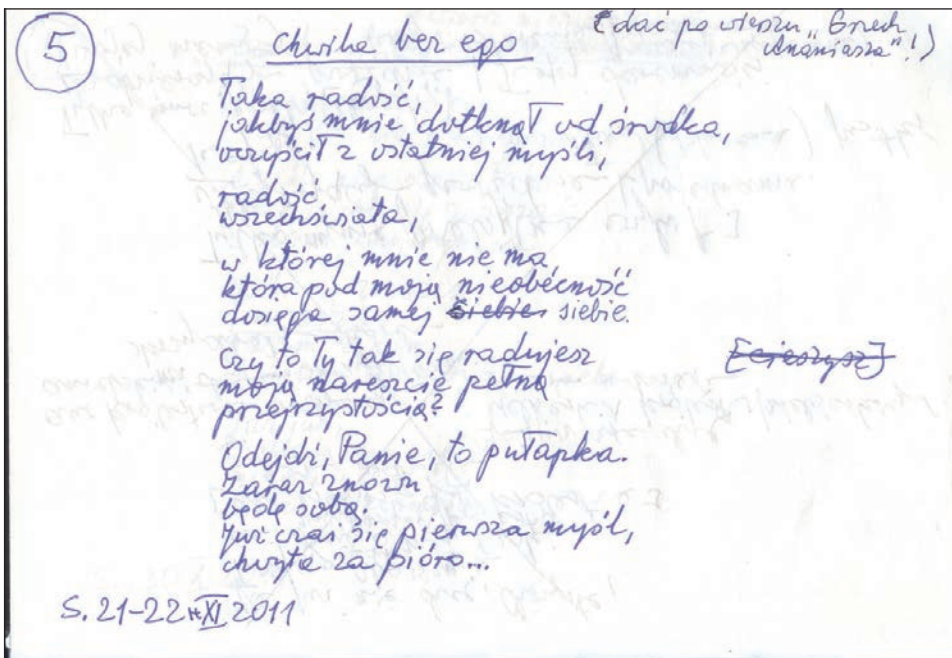
(Jesień w Sopocie)

Wniesz - słoń - sopocki garmak
 kolby kukurydzy chrząstki popokone
 psknięta siwka
 przymiada mi trawę siewie rany
 wronie słońce migro wotu
 krzyk jesieni ~~tytuł~~
 jak wreszcie tamtego roku
 gdy przyszedł ^{tytuł} ~~tytuł~~ kwi straty
~~pięć straty~~
 pod gwiazdą kłonu łbos
 do ziemi się wspinął
 stał na łosach kargowiska
 perujące płuca wotroby krygerca
 kobieta wydoje na świat
 krwawiejszego orbuwa
 w czerwych pszkach uoż rypta
 strata kukurydzy w zbał
 Obok krom wroble
~~skraciano~~ ze słotu kupki
 koińskiego noworu
 płone nogi przy nich stawa
 jak dobrać dererone koci
 ciemnowerwony liść kapuski
 pełen mroźnej poerji
 główka cebuli orkojend
 przyrod jak słońce
 goly patrytem mu proko w twar

3. Rękopis wiersza T. Ferenc *Jesień w Sopocie*
 T. Ferenc, *Nóż za ptakiem*, Warszawa: Czytelnik 1988
 (PAN Biblioteka Gdańska)

4. Rękopis wiersza Z. Jankowskiego *Biała przędza*
 Z. Jankowski, *Biała przędza*, Towarzystwo Przyjaciół Sopotu 2014
 (PAN Biblioteka Gdańska)

5. Rękopis wiersza Z. Jankowskiego *Chwila bez ego*
Z. Jankowski, *Biała przędza*, Towarzystwo Przyjaciół Sopotu 2014
(PAN Biblioteka Gdańska)

4

12. II. 73.

Drodzy, najmilsi!

Dziękujemy za list, Tereniu, oby-
kon za dopiski!

Z Martę - Tereniu men rajc. Z renty
to propozycja podnieć na życie serio.
Najlepsze kierunki są w takich ronald
odrodnami, które są najlepszymi.
Wojciech przepięknie kochanki staram się
rozumieć; jestem w tym niedrożone
w sobie między Terenię a Zbyskiem. Je
mnie mnie w smach. Wracę cięgi.
Dziś snuto mi się takie ujęte, rozhuś.
tane, prześwieltone. Chustam się w um
utopi, ale babunia w imi peridulafie:
"nie". Nie wiem, co by Freud pbriedsiat
o tym, morskich smach, ale Wasis się
w opśle mnie to. nie interesuje (t.
en. interpretacja Freuda).

Pratunio zdany mi się jeden ratony
dławi, napiratam cały cykl premet

6a. List A. Kamińskiej do T. Ferenc i Z. Jankowskiego z 17 lutego 1973 roku, str. 1
(PAN Biblioteka Gdańska)

"Drugie napisy Hieba" - pierwszy wiersz z tego cyklu był napisany rok temu - w Sopocie. Rarem - to drugi wiersz. Piszę tam jak wskazywałem, jakbym tylko odciął go z powietrza. I to może być niedopowiedzenie, ale może to jedyną budowlę pisania, bez t.w. wątki tworzenia. Te myśli widocznie zostałyby na ten cały rok - pomiędzy napisaniem pierwszego wiersza - a ~~całą~~ resztą.

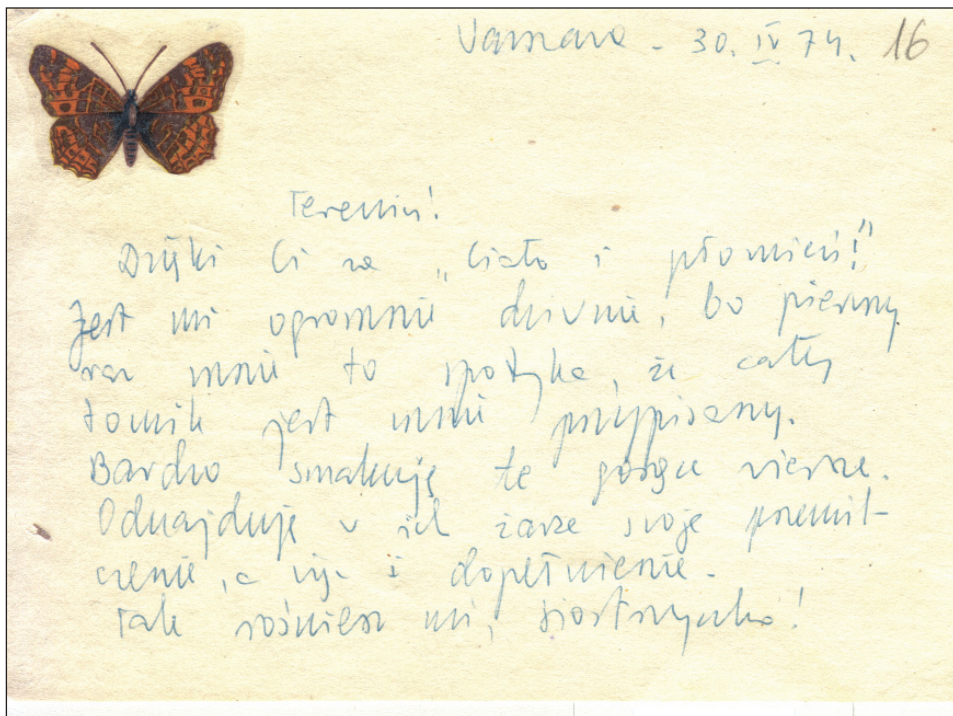
Moje wieści w Klubie Kujana był b. nieduży, najgorzej wieści autorski występ swoje, precyzatarem widocznie to, swoje kłopoty u dzieci, gdy rozmawiałam z Tobą, Zdzisław! Aby Ciam lepiej się poradzi.

Bowiana przyjęliśmy do Związku mimo odmownej decyzji Komisji Kwalifik. A jakże mi steto - opowiem.

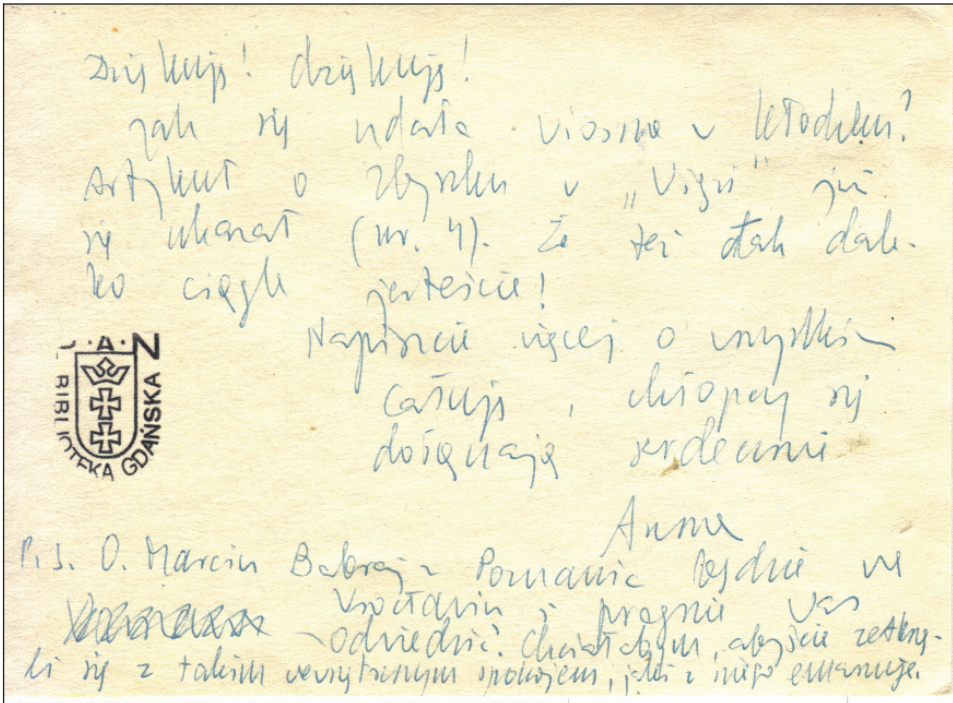
U ogółe dnie mamy do popadania wycieczki rarem.

Dziękuję, spokojnie, Zdzisław, z jakimiś ~~zgod~~ "wzajemnością", precyzatarem, bo chcisz tam i tylko tak, jak umiesz. Moje troski są najwęższe, bez naukowych "aparatu", razem z kompletowaniem tego typu. Poza tym są sprawy, o których tylko potrafiemy gadać. Chcemy na Was oboje z Partem - żeby wieść, a co? ni z nami bardzo dłużej, do jutra wczoraj, i on i ja. Dwie strona ~~zobacz~~ ~~dobry~~

7a. List A. Kamińskiej do T. Ferenc z 30 kwietnia 1974 roku, str. 1
 (PAN Biblioteka Gdańska)

7b. List A. Kamińskiej do T. Ferenc z 30 kwietnia 1974 roku, str. 2
 (PAN Biblioteka Gdańska)

[8.12.1997]

Drogi Zdzisław

Bardzo przekonany, że dopiero teraz
opisuję na Twój temat, a może
przyjmo z daleka¹

Niestety, choruję na ucho, dlatego
nie czytam i nie piszę.

Mam jeszcze odwołanie do pamięci -
Mógł, a Twoje niedostatek mi więcej
si będzie dobre często powtarza
je z pamięci.

Sem, Konich - wspólny naturalnie
Mata konich modlinie, Obecność/
i wiele innych

Podoba mi się koncepcja wprost
tak, filozoficzny kamień nasz nowy
i oko mi kiind i bardzo duży
tytuł baidis brandisy, i nieważny
" jest w sobie tak bardzo wyraźny
- Toke jest " dzięki za Twoje
nieobecność w dostawach

Tyle umiem już nie pamiętać,
 zachowała w pamięci -
 już odepły,
 Chciał bina o moim part w
 Tęże iau, barokowe umierienie
 Drukuję ze wspomnień ciemne u
 eszkiu dobroć dla umia
 Drukuję Tęże ze 98 Bure Pole,
 wiecie bniejajice, locidus
 rypie,
 Jaka to sukna, ze part eice
 obze kopyk Tęże w po-
 twardowd nau stowad i
 milerensu
 eciyn sercen ze Bae
 Newdunek
 Janek Twardowd

W. 8. 12. 97

Alc. nr 6350